

Foto: Shutterstock

Politika nervozity

Věci nejsou tak, jak se zdají, vše je jinak, myslí si jedni. Jiní zase tvrdí, že pokud autoritativní vládcí zůstanou u moci, hrozí katastrofa. Proč jsou lidé tak odtrženi od institucí, které sami vytvořili?

Filip Vostal

Neklid, rozčarování, nepokoj, vztek, strach, agrese, násilí. 24/7, ASAP, real time, shon, zrychlení, vyhoření. Současná společnost kmitá, těká, rychle se proměňuje; emoce jsou zjitřené a zdá se, že za takovéto situace je těžké, ne-li nemožné, najít nějakou směřodatnou perspektivu vedoucí k pochopení toho, co se děje v nás a kolem nás. Informační tok tvoří tak neuchopitelnou masu, že se v něm ztrácí i možnost z(re)konstruovat nějakou představu o realitě. Předmětem politiky se dokonce stává samotná interpretace reality. Věci nejsou takové, jak se zdají, vše je jinak, myslí si jedni. Jiní zase tvrdí, že pokud autoritativní vládcí zůstanou u moci, hrozí katastrofa.

Podle všeho však neprobíhá debata mezi soutěžícími interpretacemi skutečnosti (konzervativní vs. progresivní vize), ale emocionálně, symbolickým, často i skutečným násilím nabitý konflikt mezi odpůrci jednoho a příznivci jiného výkladu skutečnosti. Moderní člověk roku 2019 je z toho všeho nervózní. Britský politický a společenský teoretik William Davies ve své knize *Nervous States: How Feeling Took Over the World* tvrdí, že v současném socio-technologickém a geoeconomickém kontextu se nervozita stává dokonce hlavní formativní silou politiky a ekonomiky. Bez pokusu o pochopení toho, jak se navzájem prostupují pocity, emoce, názory a postoje, nemůžeme pochopit duch doby. Davies ve své knize zkoumá nejen to, jak nervózní člověk interaguje se svým okamžitým, ale i vzdáleným okolím, nýbrž i to, jak s nervozitou pracují politika, ekonomika a současné komunikační technologie.

Rozpojené světy

Situace, kdy společenskou a politickou agendu určují autoritářští demagogové, představuje pocit oprávněného zmaru pro řadu středostavovských konzervativních voličů, ale i demokratických socialistů a progresivistů. Společenské, ekonomické, politické a kulturní elity, vzdělanci a intelektuálové jako by zažívali existenciální odcizení ve světě absurdního představení, jehož hlavní dějství nejspíš sehrává americký prezident. Jak je však možné, že tyto elity, jež měly vždy k institucím státní moci a základům demokratického uspořádání společnosti tak blízko, svůj vliv a důvěru z velké části ztratily? Jak se například stalo, že etablovaná vědecká fakta o klimatické změně nebo o vakcinaci jsou tak lehce zpochybňována jako „úhly pohledu“, „názory“ a v extrémních případech jako „fake news“ či „konspirace“, které mají být jen mocenským instrumentem nějaké vlivové skupiny?

Situace je poměrně vážná, neboť odmítání vědecké expertizy znamená i odmítnutí celé infrastruktury, která tuto expertizu vytváří, legitimizuje a udržuje v chodu: je to popření nejen veřejných vědeckých faktů, ale zároveň autority státu. Jak je možné, že instituce demokratické moci, které zajišťují mír ve společnosti a mezi státy – parlament, politický establishment, masová média, soudní systém, instituce, skrze které stát vykonává moc, ale i různé metody managementu

peněz a lidí –, jsou jednoduše prohlášeny za mocenské nástroje udržující umělou realitu, ne-li za strůjce všeho zla?

Jedna z poměrně běžných reakcí na výše položené otázky by nejspíš obsahovala něco o „nevzdělaném plebsu“, jenž volí ty, které volí, protože „neví“, co je dobro, co je správné, co je skutečné. Takováto odpověď však neposkytuje žádné vysvětlení nebo něco, co by vedlo k pochopení společenské trhliny; trhliny, která dělí většinu současných západních společností vedví. Na každé straně této trhliny – jak bylo vidět při volbě amerického prezidenta, hlasování o brexitu a v českých prezidentských volbách – stojí dva do sebe zahleděné, vzájemně nekomunikující a zabetonované sociální světy, navzájem se agresivně obviňující z toho, že pravda je jiná.

V každém z těchto světů samozřejmě existuje spektrum politických preferencí a způsobů čtení skutečnosti, nicméně ze sociologického hlediska by se „objektivita“ dala takto uchopit – alespoň provizorně, pracovní. Elity svoji nespokojenost často dusí v podobné sociální bublině, jako je ta, proti které se staví. Náplň bublin je jiná, mechanismy toho, jak vznikají a samy sobě rozumí, jsou stejné. Pokud chceme pochopit zrod a povahu těchto dvou rozpojených světů, které charakterizují současnost, Daviesova kniha představuje velmi dobrého průvodce.

Aritmetizace života

Abychom pochopili nervozitou prorostlou společnost, musíme – říká Davies – upřít pohled na historickou genezi institucí moderního státu, techniku vládnutí, způsobů zacházení s člověkem. Při bližším pohledu na to, jak tyto faktory s člověkem pracují, jak jej pojímá například mainstreamová ekonomie – racionálně jednající homo economicus disponující kompletními znalostmi o dané situaci a hledající maximální osobní prospěch –, se nelze ubránit dojmům, že toto pojetí není úplně lidské. A to nikoli proto, že by mělo být nelidské hledat v životě uspokojení a smysl, ale především proto, že různé modelování, kalkulace a propočty – zprávy o ekonomickém růstu, HDP, zaměstnanosti – na tomto modelu stojící jsou nebezpečně samozřejmé. Lze namítnout, že tyto ukazatele jsou „objektivní“, založené na rozumovém jednání, vědecké. Ale to je hlavní problém. Tyto neotřesitelné ukazatele s sebou totiž táhnou podivnou aroganci a mají dějinný otisk těch, kteří je produkují. Ekonomické indikátory – trendy, výkyvy, změny – většinou pracují se složitou statistikou, agregáty, průměry, mediány a ještě složitější matematikou.

Takovéto komplexní údaje mají pramalou váhu pro ty, kdo takřikajíc nejsou z oboru. Číslo tohoto typu vypovídají málo o stavu společnosti, nemluvě o možných souvisejících psychologických stavech jednotlivce. Číslo jako taková mají sice svou univerzálnost, ale právě kvůli této své mechanické a instrumentální kvalitě mají rovněž odcizující charakter. Číslo nemohou zachytit hlubší vrstvy lidské zkušenosti; složitost emocí, pocitů, životních příběhů, paměti. Do čísel se také tak nějak nevejde úzkost, pocit samoty, opuštění, zmatku, psychické i fyzické bolesti. Pocity a emoce mohou

být maximálně přeloženy zase v čísla – mohou být předmětem a zdrojem dat.

Ale tyto aspekty lidského života jsou důležitější, než si mnohdy připouštíme. Stejně jako ekonomická čísla a data, tak i moderní politika, vládnutí jak ve státní, tak v soukromé sféře se mohou jevit jako něco exkluzivního, až klubového: generují obrovské množství těch, kteří se na praktickém chodu těchto moderních institucí – nemluvě o rozhodování o nich a v nich – nijak nepodílí. Dokonce jsou až jaksi zneviditelněni, „nejsou pozváni“, jako by neexistovali. A zde právě vzniká hlad po pocitech uznání, blízkosti, sounáležitosti, příslušnosti; pocit toho, že jsem něčeho součástí, pocit znova začlenění – aspekty, s nimiž moderní racionalita a její instituce tak úplně nepočítaly – představují třaskavé ingredience nacionalismu a také stavidla relativizace všech a všeho.

Ani válka, ani mír

Dobová ambivalence pak spočívá nejen v exkluzivní povaze moderních institucí, ale i v tom, že ty samé instituce – a důvěra v ně – vytvářejí sdílený prostor, v němž vzniká konsenzus pomáhající udržovat mír v rámci společnosti i mezi společnostmi. Fakta mají totiž potenciál pečovat o mír v tom smyslu, že vytvářejí skutečnost, na které se všichni více či méně shodneme, a tak nemáme potřebu válčit: slovy a pak i skutečně. Připomeňme si, že celé generace Evropanů nezažily totální, všechny a vše objímající válku, násilí a destrukci.

To však neznamená, že vojenské, bojové a válečnické mechanismy nejsou přítomny v době „totálního“ míru. Dokonce, jak tvrdí Davies, jsme svědky stírání jednoznačného dělení na válku a mír. Asymetrický konflikt, kdy velké mocnosti čelí sporadickým útokům vzteklych bezmocných, jako jsou například různé gerily, hackeři, sebevražední útočníci, trollové, je úrodnou půdou, na které lze sklízet plody nervozity.

Politici demagogové právě na této půdě například mobilizují pocit ztracené a v minulosti těžce vybojované výjimečnosti – identity, stálé práce, bezpečí, srozumitelnosti – a přetvářejí ho ve vztek. Autoritativní vůdci velmi dobře chápou Napoleónův poznatek o tom, že není důležité, co je pravda nebo skutečnost, ale to, co lidé považují za pravdu nebo skutečnost. Malý, ale přítom naprosto zásadní rozdíl.

Vědění totiž dnes není nástrojem, který utváří mír a sytí pokrok, ale stává se z něj soukromá zbraň v komerční nebo skutečné bitvě. Zásadní otázkou pak zůstává, zda jsou instituce moderní racionality dostatečně tvárné na to, aby svoji omezenost byly schopny vstřebat.

Například instituce moderní politiky a ekonomiky musí nejen abstraktně vládnout, pracovat se svou imagí a manipulovat se slovy, lidmi a věcmi. Musí skutečně – až tělesně, tak, že to my i oni cítíme – sloužit. Jinak budou vyvolávat dojem, že tvoří tajemné bratrstvo vyvolených se svou agendou a mocenskými zájmy, a tím připit pole nedůvěry a lehce mobilizované nervozity.

Autor je sociolog a filozof, působí na FLÚ AV ČR